

**Kulturhistorisk
inventering
JÄRNA
KYRKOGRÅRD**

Järna Socken, Vansbro kommun
Dalarnas län

Kyrkoantikvarisk rapport 2019:16

Kulturhistorisk inventering

JÄRNA KYRKOÅRD

Dala-Järna socken, Vansbro kommun

Dalarnas län

Kyrkoantikvarisk rapport 2019:16

Dalarnas museums dnr 180/18

Edit Boman

Omslag: Järna kyrka som tittar fram bakom rader av rygghäckar.
Fotografier: Om inget annat anges: Edit Boman, Simon Langwa-
gen, och Lars Liljas, Dalarnas museum.
Om inget annat anges härstammar rapportens kartor från Lantmä-
teriets tjänster *Historiska kartor* samt *Kartor, flygbilder och ortnamn*.
Kartorna används i rapporten under Dalarnas museums avtalsnum-
mer: ©Lantmäteriet I2014/00618. Gravkartorna över Järna kyrko-
gård kommer från Järna med Nås och Äppelbo församling.

© Dalarnas museum 2019

Tryck Dalarnas museum, Falun, 2019

INNEHÅLL

Inledning	9
Kyrkogården i dag	12
Kulturhistoriska sammanhang	24
Socken- och kyrkogårdskronologi	26
Järna socken	28
Kyrkogårdshistoria	32
Gravårdskronologi	38
Personhistoriskt intressanta gravvårdar	46
Källor	48

Bilaga 1.1 - Områdesbeskrivningar

Bilaga 1.2 – Områdesbeskrivningar

Bilaga 1.3 – Områdesbeskrivningar

Bilaga 2 – Kulturhistoriskt värde

Bilaga 3 – Värdefulla gravvårdar i område 1

Bilaga 4 – Värdefulla gravvårdar i område 2

Bilaga 5 – Värdefulla gravvårdar i område 3-4

Bilaga 6 – Värdefulla gravvårdar i område 5

Bilaga 7 – Värdefulla gravvårdar i område 6

Bilaga 8 – Värdefulla gravvårdar i område 7

Bilaga 9 – Värdefulla gravvårdar i område 8

Bilaga 10 – Värdefulla gravvårdar i område 9-10

Bilaga 11 – Värdefulla gravvårdar i område 11

Bilaga 12 – Värdefulla gravvårdar i område 12

Bilaga 13 – Värdefulla grav – vårdar i område 13

Bilaga 14 – Värdefulla gravvårdar i område 14

Bilaga 15 – Värdefulla gravvårdar i område 15-16

Bilaga 16 – Värdefulla gravvårdar i område 17

Bilaga 17.1 – Värdefulla gravvårdar i område 18

Bilaga 17.2 – Värdefulla gravvårdar i område 18

Bilaga 18.1 – Värdefulla gravvårdar i område 19

Bilaga 18.2 – Värdefulla gravvårdar i område 19

Bilaga 19 – Värdefulla gravvårdar i område 20-21

Kyrkogården är indelad i 19 områden i rapporten efter gravvårdsvarter och kronologi.

INLEDNING

Bakgrund

På uppdrag av Järna med Nås och Äppelbo församling har Dalarnas museum genomfört en inventering av Järna kyrkogård. Inventeringen genomfördes sommaren 2019 och rapporten skrevs hösten 2019. Arbetet utfördes av byggnadsantikvarie Edit Boman.

Syfte och användningsområden

Syftet med inventeringen är att undersöka på vilket sätt Järna kyrkogård och dess beståndsdelar är kulturhistoriskt värdefulla. Inventeringen ska utöver detta peka ut särskilt kulturhistoriskt värdefulla gravvårdar för hänsynsfull hantering i framtida förvaltning av kyrkogården och dess kulturhistoriska värden.

Inventeringen utgår ifrån en situation där allt fler gravvårdar återlämnas till Sveriges församlingar. För att en sådan utveckling skall kunna ske på ett hållbart sätt krävs rutiner för hur särskilt värdefulla gravvårdar ska hanteras i framtiden. Med inventeringsrapporten som underlag kan församlingen upprätta en plan för vilka gravvårdar som bör bevaras, kan återanvändas och vilka som kan tas bort efter att de återlämnats till församlingen. Rapporten kan utgöra ett underlag för ställningstaganden i en vård- och underhållsplan för kyrkogården. Bedömningar och riktlinjer ska ses som färskvaror som ska ses över och uppdateras kontinuerligt, minst vart tionde år.

Rapportens upplägg

Rapporten inleds med en översiktlig beskrivning av vad som finns på kyrkogården i dag. Därefter följer en historik som beskriver kyrkogårdens förflutna. Områdesbeskrivningar som beskriver och värderar kyrkogårdens olika områden finns i bilaga 1.

Värdefulla strukturer

Järna kyrkogård innefattar flera särskilt värdefulla strukturer med gravvårdar som ibland inte besitter någon av de egenskaper som listas nedan. Gravvårdar inom dessa strukturer kan ändå komma att tillskrivas särskilt kulturhistoriskt värde som Del av värdefull struktur. De värdefulla strukturer som identifierats förklaras närmare under områdesbeskrivningarna för respektive område.

Värdefulla egenskaper

- Del av värdefull struktur
- Del av arkitektonisk helhet
- Gravvård i järn eller trä
- Sand- eller grusgrav
- Lokalt material eller hantverk
- Gårds eller platsnamn
- Titel
- Ovanlig
- Hög ålder
- Rik inskription
- Lokal historia
- Personhistoria

Ovan stående egenskaper beskrivs närmare i sitt sammanhang i bilaga 2.

Process och metod

Inventeringen började med ett omfattande fotograferingsarbete med syfte att studera och dokumentera kyrkogården. Alla områden på kyrkogården samt gravvårdar uppförda innan 1980 inventerades och dokumenterades genom fotografering. Inventeringsarbetet skedde vid tre tillfällen under sommaren 2019. Parallellt med inventeringsarbetet genomfördes en historisk efterforskning. Den historiska efterforskningen innefattade studier av äldre fotografier, kartor och handlingar rörande kyrkogården i Järna kyrkoarkiv vid Landsarkivet i Uppsala tillsammans med litteratur om kyrkogården och socknen. Efterforskningen resulterade i kapitlet Kulturhistoriska sammanhang. Inventeringen innefattade även ett referensgruppsmöte genom vilket Dalarnas museum kunde inhämta information om kyrkogården i dag och historiskt.

Efter den inledande fasen med inventerings- och dokumentationsarbete, referensgruppsmötet och historiska efterforskningar bearbetades det insamlade materialet i en värderings- och urvalsprocess som beskrivs i nästa avsnitt samt i bilaga 2. Centrala gravvårdskommitténs Handbok för kulturhistorisk inventering, bevarande och återanvändning av gravanordningar, Länsstyrelsen Dalarnas Riktlinjer för kyrkogårdsinventering samt Riksantikvarieämbetets Plattform Kulturhistorisk värdering och urval har varit vägledande för värderings- och urvalsprocessen. Med tydlig redovisning av ställningstaganden och metoder hoppas Dalarnas museum vinna förankring hos framtida användare av denna rapport. Alla moment i arbetsprocessen har genererat rapportmaterial, och själva rapportskrivningen bestod främst i att sammanställa de olika pusselbitarna. Arbetsprocessens sista moment var layout samt kart- och bildredigering.

Kulturhistoriskt värdefulla gravvårdar

Gravvårdar som återspeglar berättelser om det förflutna, och som därigenom bjuder till insikter om vår samtid är kulturhistoriskt värdefulla. En gravvård kan exempelvis bidra med starka berättelser om samhället, livsöden och sorg. När människor får kunskap om dessa berättelser kan de användas för att bilda djupare insikter om livet och tillvaron i tiden. Gravvårdar kan även användas som ett pedagogiskt verktyg för förmedling av mer komplicerade berättelser riktade till specifika målgrupper, såsom berättelser om Järnas framväxt och utveckling till besökare på en kyrkogårdsvandring. Alla gravvårdar har kulturhistoriskt värde eftersom alla gravvårdar kan förmedla berättelser. Olika gravvårdar får olika höga kulturhistoriska värden beroende på vilka berättelser som anses viktiga att lyfta fram. Gravvårdar som besitter en eller flera av de egenskaper som listas till vänster anses bära på berättelser som är särskilt viktiga att lyfta fram.

På Järna kyrkogård finns ett flertal gravvårdar av högt eller mycket högt kulturhistoriskt värde. På bilden ovan är gravvård nr JÄ 02 31-33 över Olof Engman och Karolina Schera. Gravvården är tillverkad i en typisk nationalromantisk utformning av en trädstump, tillverkad i koppar. Koppar är ett rikt och ovanligt material att använda för gravvårdar. Gravvården har även en titel, snickarmästaren. Titlar kan reflektera ortens historia och människorna som bodde där. Alla dessa faktorer gör att gravvården tilldelas mycket högt kulturhistoriskt värde.

Gravvårdar med enbart kvinnonamn har varit ovanligt på kyrkogårdar i Sverige upp till modern tid. Dessa gravvårdar kan hjälpa till att synliggöra kvinnornas historia i Järna. Ovan är kyrkogårdens äldsta gravvård med enbart kvinnonamn, gravnummer JÄ 01 11 av Jeana Fröman som dog 1890.

KYRKOGÅRDEN I DAG

Följande kapitel består av en karaktärisering av kyrkogården som den såg ut under inventeringen. Karaktäriseringen är övergripande och syftar till att måla upp en överskådlig bild av anläggningen och dess olika beståndsdelar. Varje enskilt område och kyrkogårdens olika gravvårdar behandlas mer ingående i senare kapitel.

Järna kyrka är en klassisk Tegnérkyrka som efter en brand 1978 byggdes upp igen med nytt utseende interiört men lika utseende exteriört som tidigare.

Översikt, topografi och läge

Kyrkogården är anlagd på en plan rektangulär yta i södra delen av centrala Järna. Nordväst om kyrkogården ligger församlingshuset för Järna med Nås, och Äppelbo församling. Sydväst om kyrkogården löper Strandvägen som drar sig ner i sydöstlig riktning mot Utby. I nordost löper järnvägen och i sydost går Kyrkvägen, den gamla landsvägen. Längre söder om kyrkogården drar sig även Västerdalälven förbi. Till kyrkogården finns två parkeringar, en i anslutning till församlingshemmet i norr och en i söder i angränsande till den nya kyrkogården längs Strandvägen.

Beskrivning av kyrkogården

Kyrkogården har fem generella områden indelade kronologiskt. Den gamla kyrkogården består av område 1 och 2 samt 3-4. Områdena är placerade nordväst och sydost om kyrkobyggnaden. Första kända utvidgningen består främst av område 5 och 6 i kyrkogårdens mellersta del, som utvidgades 1897. År 1921 kom ytterligare en utvidgning bestående främst av område 9-10 till 15-16. Den nordöstligaste delen av kyrkogården är från en utvidgning på 1940-talet, bestående främst av områden 17 till 20-21. Söder om den stora kyrkogården efter Kyrkvägen ligger kyrkogårdens senaste utvidgning, område 24-27, som är anlagt efter 1980-talet och därmed inte kommer att tas upp i större utsträckning

Föregående sida: dimman lägger sig över Järna kyrkogård på sensommaren.

Järna kyrkogård ligger i södra delen av centrala Järna mellan E16 och Västerdalälven. Lantmäteriet, bilden är beskuren.

Kyrkogården består i regel av ett strikt rutnät med asfalterade gångar som delar in gravvårdskvarteren.

i den här kyrkogårdsinventeringen. Kyrkogården i sin helhet följer ett strikt rutnät med kvadratiske gravvårdskvarter som har asfalterade gångar i runt sig i samtliga väderstreck.

Kyrkan

På kyrkogårdens gamla del i sydost står kyrkobyggnaden, ursprungligen uppförd 1812-22 men eldhärjad 1978¹. Året efter påbörjades återuppbyggnaden av kyrkan där det bestämdes att exteriören skulle återskapas. Arkitekten var Hilding Lögberg med Trygve Ericson Byggnads AB som huvudentreprenör i arbetet. Kyrkan stod klar 1982.

Järna kyrka har ett rektangulärt långhus med kvadratisk torn. Exteriört präglas kyrkan av ett nyklassicistiskt formspråk med rundbågiga fönster och släta väggar. Kyrkan har en vitmålad spritputs med släta omfattningar och hörnkedjor, troligen putsad med KC-puts. Samtliga tak är av kopparplåt. På tornet finns en kvadratisk lanternin med rundbågiga fönster på samtliga sidor och ett förgyllt kors i toppen. Portalen till kyrkans södra fasad är utsmyckad med pilastrar på var sin sida i dorisk stil, med en dekorativ konsol. Ovanför finns ett fönster i form av en halvcirkel. Både porten i söder och i väster har pardörrar i trä.

Bårhuset

Parallellt med kyrkan i nordvästra hörnet av kyrkogården står ett bårhus som uppfördes 1948. Bårhuset är en kvadratisk byggnad med vitmålad spritputs. Den har ett sadeltak i spån som löper långt ner på fasaderna. Porten i väster har en pardörr i trä med en lykta över, samt ett mindre fönster i en halvcirkel med gråmålade spröjsar. På norra och södra fasaderna finns varsitt mindre nyklassicistiskt fönster i trä med gråmålade spröjsar. Bårhusets gamla entré på den nordöstra fasaden är synlig genom att de gamla dörr- och fönsteröppningarna är slätputsade. Sockeln har grå skifferplattor, vindskivorna är i trä och i samma kulör som spåntaket. Bårhuset krönts av ett kors ovanför skorstenen.

Redskapsbod

I nordväst angränsade kyrkogården står en personal- och redskapsbod som tillkom under 1970-talet. Redskapsboden är en avlång rektangulär byggnad i en våning med fasader i rödmålad stående panel. Längs västra sidan finns ett staket i samma stil som redskapsbodens fasad. Taket är ett sadeltak i taktegel med vindskivor på gavlarna i metall. Fönstren är små och rektangulära och placerade långt upp på fasaderna.

Belysning

I område 3-4 på gamla kyrkogården finns en rad av parklyktor placerade runt gravvårdskvarteren längs gångarna. Parklyktorna har metallstolpar med tre transparanta kupor längst upp. På resten av kyrkogården finns parklyktor pla-

¹ Ahlberg, s. 151

På kyrkogårdens nordvästra hörn står bisättningshuset intill kyrkogårdsmuren.

Intill kyrkogården finns en redskapsbod/personalbyggnad och garage.

Tre typer av belysningsarmaturer finns på kyrkogården, där den enkelkupade parklyktan är den mest förekommande.

cerade längs gångarna, ofta i kanterna på de olika gravvårdskvarteren. Dessa är liknande de parklyktor som finns på område 3-4, men har en kupa istället för tre. På grindstolparna framför kyrkans huvudentré finns även två belysningsarmaturer placerade på respektive grindstolpe. Belysningsarmaturerna är sexkantiga lyktor i metall med transparant glas.

Bänkar

På kyrkogården finns ett flertal trädgårdsoffor utplacerade. De står ofta i anslutning till större gångstråk och runt kyrkan. Parksofforna runt kyrkogården är oftast av enklare utformning med sits och ryggstöd i trä, utan armstöd. Runt kyrkan finns ett flertal parksoffor med armstöd och stomme i gjutjärn med rundad sits och ryggstöd i trä. På den nya kyrkogården i söder finns även en modell av parksoffa helt i trä.

Gångvägar

Runt kyrkogården och gravvårdskvarten löper asfalterade gångstråk. Majoriteten av gångarna är asfalterade och följer kyrkogårdens strikta rutnät. Framför kyrkan huvudentré i väster löper en kort sträcka av nio stenplattor med asfalt emellan som sträcker sig från kyrkans port fram till kyrkogårdens stora entré.

Övre bilden: Runt om på kyrkogården finns parksoffor utplacerade, ofta i anslutning till större gångar.

Nedre bilden: Kyrkogårdsmuren löper längs kyrkogårdens västra del. Här möter den gamla muren till vänster den senare tillbyggda muren till höger.

På den nya kyrkogården i söder finns även gångar med kullersten, ofta inom gravvårdskvarteren, medan de större gångstråken har bredare asfalterade gångar. Längs korta sträckor i område 24-27, ofta i koppling till skötselstationer och tappställen, finns även sektioner av betongplattor, med mer eller mindre synlig ballast.

Omgärdningar

Runt gamla kyrkogården sträcker sig en kyrkogårdsmur, kallmurad med stora stenblock av råsten. Stenmuren är 100 centimeter hög och 100 centimeter bred i botten och smalnar till 80 centimeter i bredd i toppen. I väster går gamla kyrkogårdsmuren som sedan går ihop med den senare tillkomna kyrkogårdsmuren i söder och löper längs halva område 11. Resterande delar av kyrkogården inhägnas av höga häckar. Den nya kyrkogårdsdelen i söder inhägnas enbart av häckrader.

Ingångar/grindar

Runtom kyrkogårdens omgärdningar finns ett flertal ingångar. Huvudingången framför kyrkoporten är den enda som har kvar grindar i gjutjärn. De nuvarande grindstolparna är senare tillkomna än den för övrigt gamla kyrkogård-

Översta bukdeb.: Den gamla huvudentrén till kyrkogården är framför kyrkans västra fasad ut mot Strandvägen.
Bilderna till höger: En variation av tapp och skötselstationer finns på kyrkogården, från enkla till specialritade..

smuren som löper sig längs den sidan av kyrkogården. Andra ingångar längs kyrkogårdsmuren är av enklare karaktär med grindstolpar i samma höjd och liknande utseende som resterande kyrkogårdsmur. Längs häckarna är ingångarna breda enkla öppningar i häckraderna.

Tappställen och skötselstationer

Kyrkogården är försedd med ett antal tappställen och skötselstationer. Majoriteten av dem är försedda med en vattentapp med grön trädgårdsslang, ett ställ för blomvaser i grön plast, ett ställ för diverse redskap för gravvårdsskötsel, och tre soptunnor för olika sopor. På kyrkogårdens nya del i söder finns även ett fyrkantigt vattenkar i grå skiffer. Ytterligare ett vattenkar finns på kyrkogårdens gamla del, inbyggd i kyrkans östra fasad mot koret, och tillkom under andra halvan av 1920-talet, ritat av M. Dahlander och E. Werner.

Växtlighet

Kyrkogården innefattar flera träd och buskar av olika slag, där typerna och mängderna varierar mellan de olika områdena. Oxlar och björkar är de dominerade trädsorterna. I område 1 och 2 finns inga häckar, men ett par högväxta tujor och ett par högsmala lövträd i en kort allé från kyrkans södra port till kyrkogårdens södra ingång i kyrkogårdsmuren. Ytterligare växtlighet består av

Björkalléerna som löper genom kyrkogården är del av kyrkogårdens kulturhistoriska miljö och ger en viktig karaktär för områdena.

spridda björkar. I resterande områden runt om på kyrkogården finns raka rader av häckar i de olika gravvårdskvarteren. I den mellersta delen av kyrkogården är häckraderna runt gravvårdskvarteren där de avskiljer de yttre gravvårdarna mot gångarna till de inre gravvårdarna.

På några av områdena finns även planteringar med blommor eller gröna växter. En varierad lummig grönska av buskar och rabatter kan man finna i asklunden och minneslunden.

Anslutande infrastruktur

Järna ligger i södra utkanten av Järna tätort, ut mot Västerdalälven. Norr om kyrkogården löper E16. I nordost går även järnvägen som trafikeras av godståg.

*Övre bild: Nordost om kyrkogården går järnvägen förbi och korsar den gamla landsvägen.
Nedre bild: Strandvägen löper förbi kyrkogården längs muren i sydväst.*

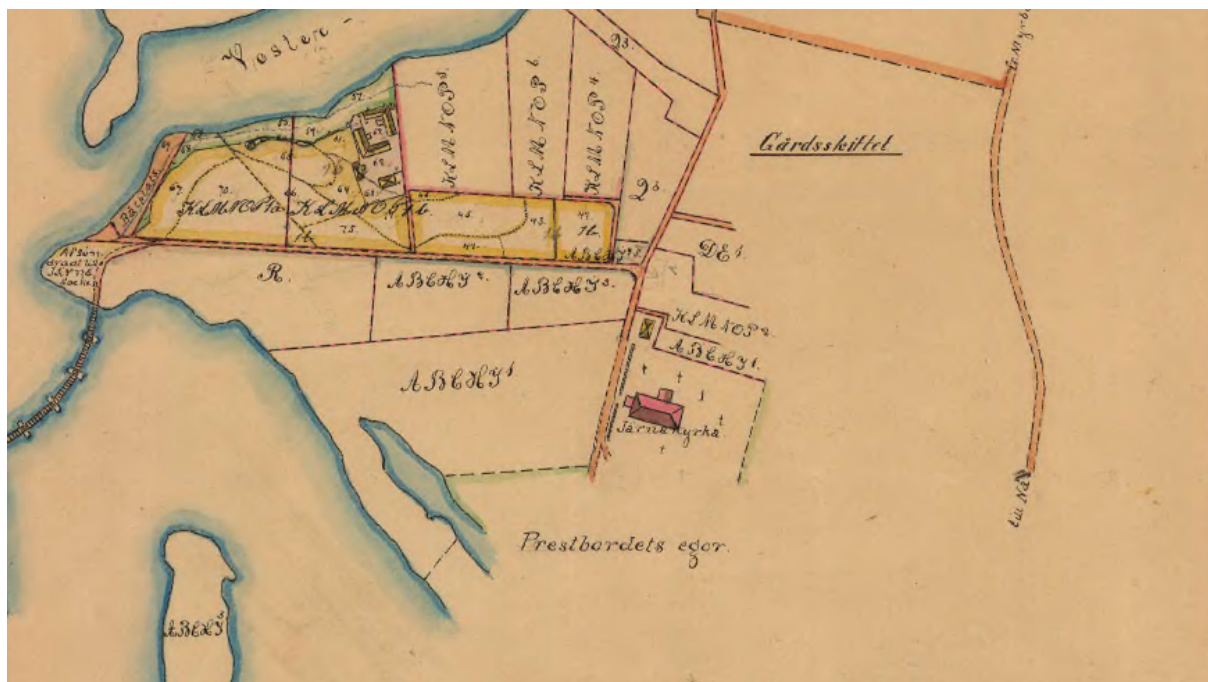

An aerial photograph of a rural landscape. A wide road or path runs diagonally from the upper left towards the lower right. To the left of the road, there are several small buildings and a cluster of trees. To the right, a church with a prominent steeple is visible among other buildings. The landscape is divided into fields and pastures, with a line of trees in the foreground.

KULTURHISTORISKA SAMMANHANG

Följande kapitel består av redogörelser kring olika kulturhistoriska sammanhang som bedöms ha haft en inverkan på begravningsplatsens tillkomst, utveckling och formgivning. Sammanhangen behandlar bland annat socknens lokalhistoriska kontext samt kyrkogårdens historia i förhållande till allmän kyrkogårdshistoria.

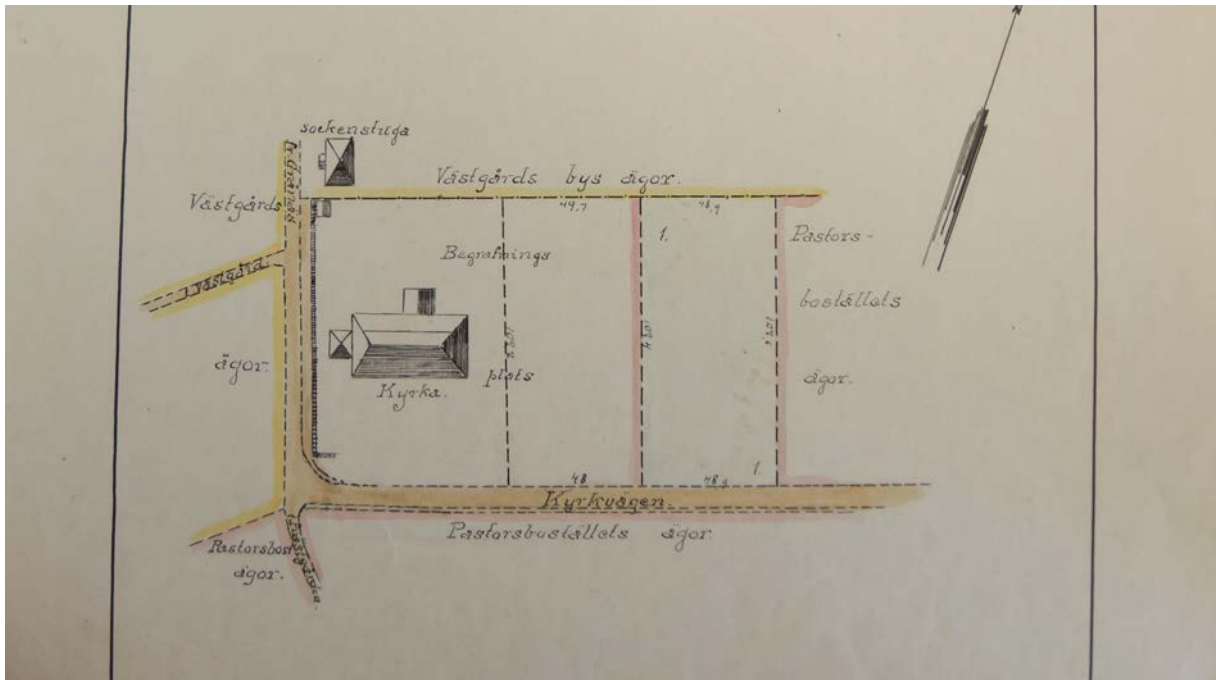

En karta vid laga skifte från 1916 visar Järna kyrkogården innan dess andra utvidgning. Lantmäterimyndigheternas arkiv, Lantmäteriet.

SOCKEN- OCH KYRKOGRÅDSKRONOLOGI

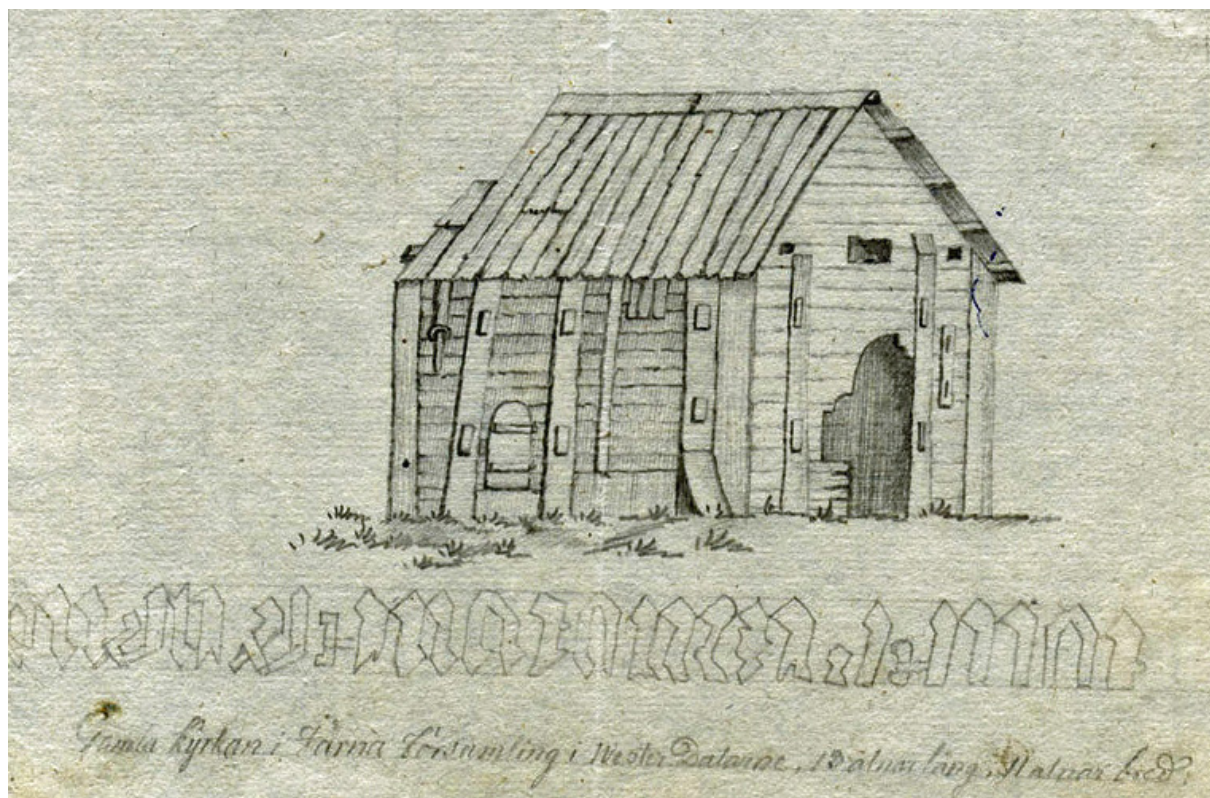
Tid	Händelse
1200-talet	Ett timrat kapell uppförs som står kvar fram till 1814 (Ahlberg, s.148).
ca 1500-talet	En stenkyrka uppförs på samma plats som den befintliga kyrkobyggnaden. Delar av den gamla muren skall finnas kvar i den nuvarande kyrkan (Ahlberg, s. 151).
1812-1821	En större sockenkyrka uppförs efter att stora delar av den tidigare kyrkan revs året innan. Kyrkan, ritad i nyklassicistisk stil av arkitekten Axel Armfeldt, uppförs under ledning av byggmästaren Oskar Sjöström (Ahlberg, s. 151).
1822	Den nya kyrkan invigs och Järna bryter sig ur från Näs för att bli ett eget pastorat (Ahlberg s. 225,)
1897	Kyrkogården utvidgas från den gamla kyrkogården (ULA).
1921	Karta ritas över nya kyrkogårdsutvidgningen, det som idag är kyrkogårdens mellersta del, angränsande gamla kyrkogården (ULA).
1925	Ritning av brunnen på kyrkans nordöstra fasad mot koret utförs av M. Dahlander och E. Werner (ULA).
1948	Bårhuset uppförs (Riksantikvarieämbetet, s.2).

Foto på föregående sida: Flygfoto över kyrkan med omgivning.
Oscar Bladh, Riksantikvarieämbetet.

Karta från 1920 från pastorboställets ägor inför kyrkogårdens andra utvidgning som skedde året efter. Landsarkivet i Uppsala, Järna kyrkoarkiv.

1951	Förslag till de befintliga häckraderna i område 3 ritas upp (ULA).
1960-talet	Församlingshemmet norr om kyrkogården uppförs (RAÄ, s. 2).
1960	Ritning av den nya kyrkogårdsmuren görs av Nils Rosk (ULA).
1962	Förslag om att uppföra en förlängning av muren i söder (ULA).
1966	Ytterligare förslag om kyrkogårdens senaste utvidgningen av område 24-27 i söder (ULA).
1978	En stor brand leder till att stora delar av kyrkan allvarligt skadas, där enbart murstommen kunde bevaras. Åren efter byggs kyrkan upp igen där dess exteriör uppförs till likartad utseende som dess föregångare (Ahlberg s. 151).
1986	Ombyggnation av bisättningshuset är i gång, där man exteriört satt igen dörren och de två fönstren på byggnadens norra gavel (ULA).
1987	Förslag om minneslunden kommer in till församlingen (ULA).

A. Hertenhielm under sin resa i Dalarna ritade 1787 en teckning av den gamla träkyrkan i Järna. Riksantikvarieämbetet.

JÄRNA SOM HISTORISK KONTEXT

Skogsarbete och kolning

Skogsarbete har länge varit ett viktigt yrke i Järna, Äppelbo, och Nås socken¹. Under 1600- och 1700-talet blev leveranser av ved till Falu gruva av stor vikt via tidig flottningsverksamhet via Dalälven ned till Torsång². Ett bevarat kontrakt från 1691 beskriver formerna för detta och hur det berör invånarna i Äppelbo, Järna och Nås³. Från mitten av 1800-talet när sågverk och pappersindustrier växte fram i hela landet ökade trycket på Västerdalarnas skogar och på älven som flottningsled. Det blev nu också allt vanligare med bortarrendering av skogen för avverkning till sågindustrin. Pengarna bönderna tjänade kunde användas till modernare maskiner och redskap eller till handelsköpsel och utsäde⁴. Från 1930-talet och framåt låg Järna inom Vansbros distrikt för flottning och många behövde arbetet som en sidoinkomst⁵.

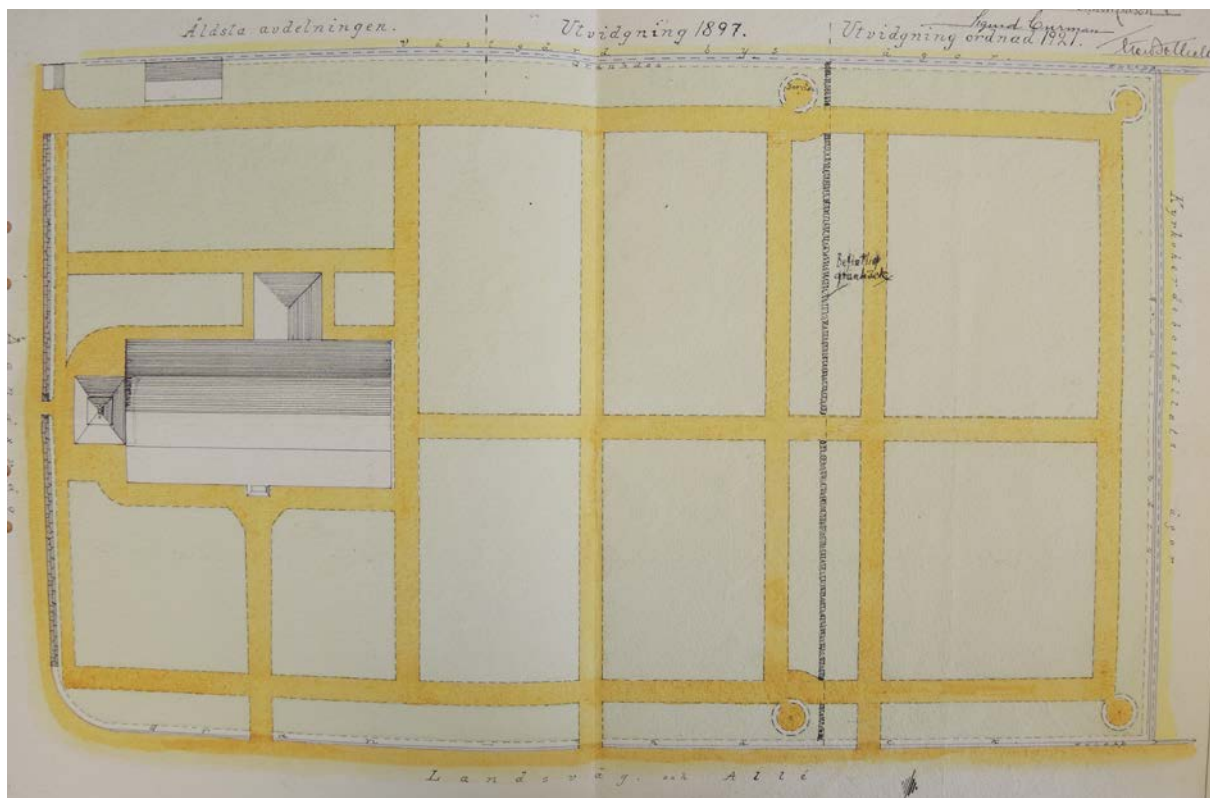
¹ Montelius, Sigvard (red.), Järna, Nås, Äppelbo: ur tre socknars historia, Utg., Vansbro, 1979- s.303.

² Sundström, s. 73

³ Ibid

⁴ Sundström, s. 27

⁵ Björklund, Noret - en by i Järna socken i Västerdalarna. s. 48.

Skiss över den andra utvidgningen av kyrkogården, ritad 1921 av Vandringsrättare J. E. Englund. Kartan visar även att kyrkogården hade en granhäck. Landsarkivet i Uppsala, Järna kyrkoarkiv.

Bruken

I Västerdalarna har ett flertal bruk funnits från 1700-talet fram till 1800-talets slut. Andersfors, Eriksfors, Johannisholm, Liljendal, Lindesnäs och Snöån låg alla i trakten av Järna, Nås och Äppelbo. Med tiden köptes nästan alla in av Kopparbergs Bergslag⁶.

Söder om Vansbro i Eldforsen låg en trämassefabrik/träsliperi som uppfördes och påbörjade sin verksamhet 1896⁶. Vid träsliperiet arbetade ca 60 personer. År 1929 blev fabriken en del av Kornäbolaget men träsliperiet lades ner 1935. Byggnaderna revs tio år senare mellan 1945 och 1948.

Andersfors bruk tillkom i början av 1830-talet⁷, och var möjligen döpt efter A. J. Fröman. Men med järnvägens ankomst och järn- stålindustrins dramatiska utveckling slogs Andersfors bruk ut i mitten av 1850-talet⁸ tillsammans med sitt systerbruk Eriksfors.

Snöå bruk startades av Berslaget 1811 men redan 1861 blev det brist på tackjärn och smidet på bruket måste läggas ned.⁹

6 Länsstyrelsen Dalarnas län, Miljövårdsenheten, rapport 2000:14. Pappersbruken i Dalarna - en översikt ur miljösynpunkt. s. 6.

7 Montelius. s. 160.

8 Ibid. s.175.

9 Karl-Erik Forslund. Med delälven, del II bok IV. s. 186-187.

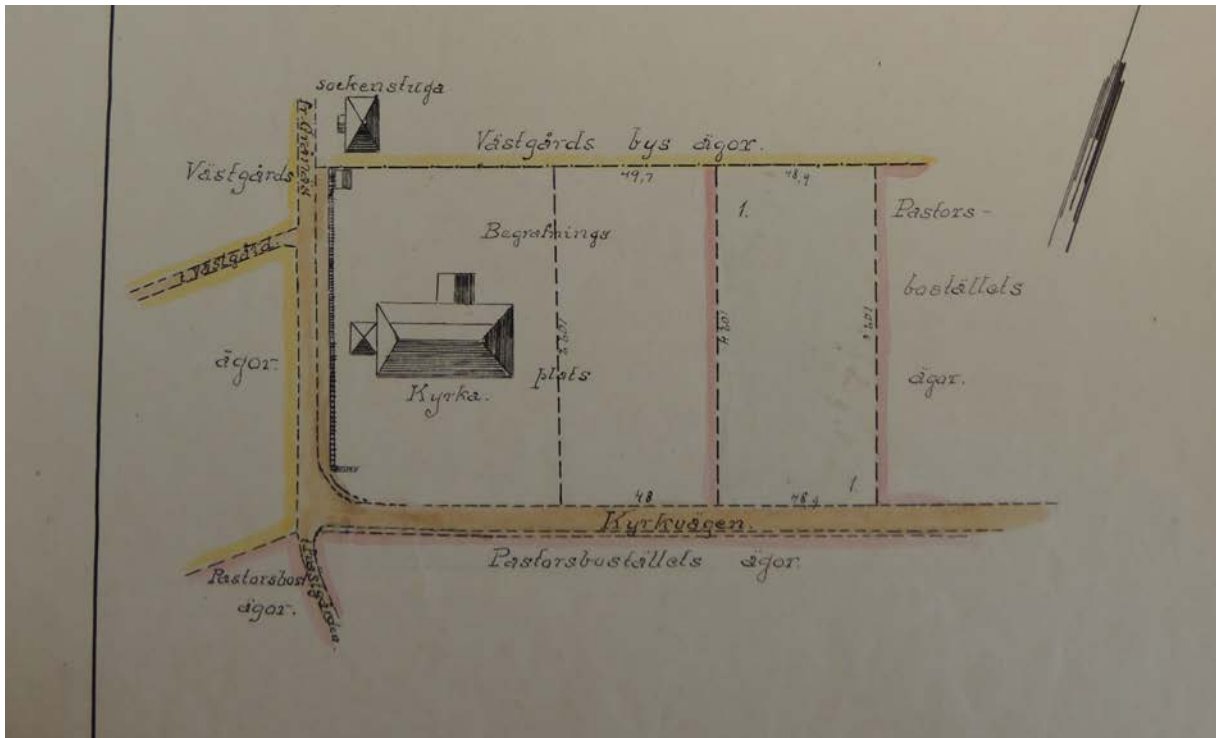
1925 ritades brunnen som idag står mot kyrkans fasad mellan område 5 och 6. Landsarkivet i Uppsala, Järna kyrkoarkiv.

Transportvägar

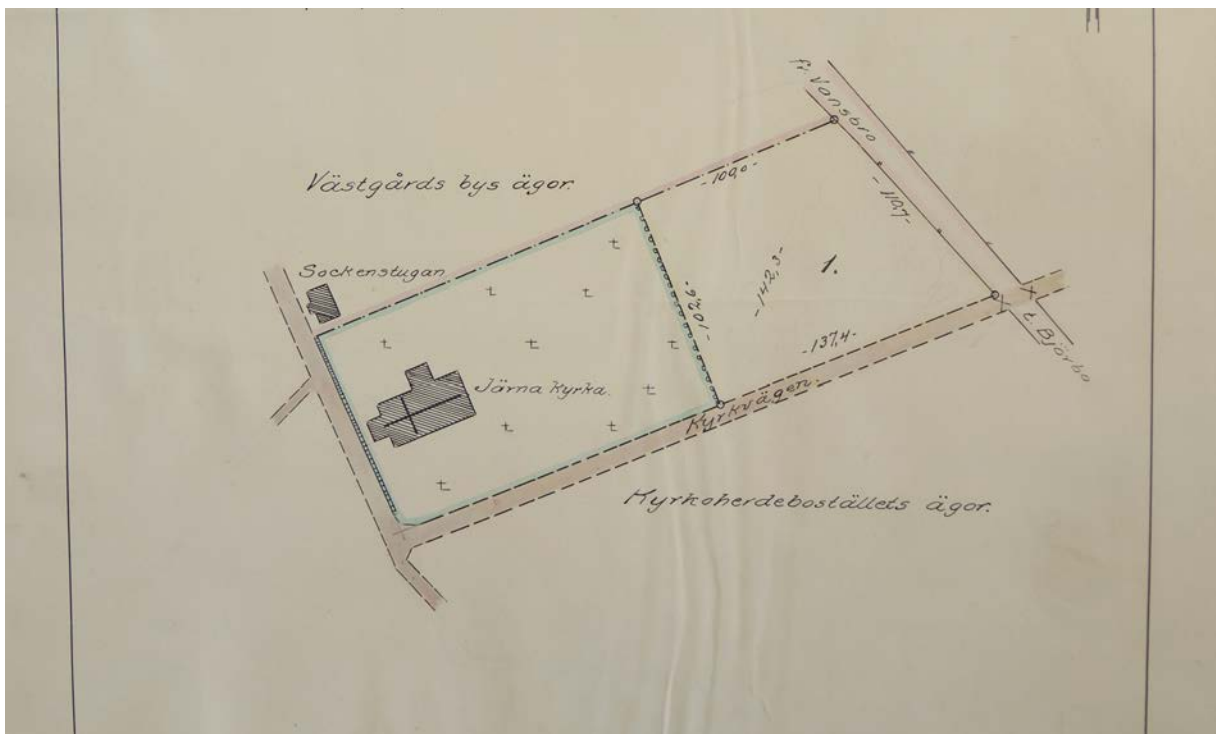
Västerdalarna beskrivs ibland som en avsides eller isolerad bygd. Detta är dock en felaktig blick på ett landskap där människor alltid rört på sig för handel, arbete och av familjeskäl åt olika håll. Resor till marknaderna i Falun och Hedemora liksom besök i kyrkan, fäboddrift och de framväxande bruken ned mot Grangärde, Fredriksberg och Värmland krävde ett finmaskigt nät av stigar, vägar och leder genom landskapet i alla väderstreck. Den urgamla vintervägen Nesvägen var en pulsåder genom bygden där malm och andra tunga varor kunde transporteras om vintern över vattendrag från Rågsveden ned till Björbo och vidare mot Dalarnas få städer. Körvägarna var få och dåliga sommartid men i takt med att flera bruk kom att anläggas i Västerdalarna under 1800-talet förbättrades standarden på flera vägsträckor.

Västerdalsälven blev redan under 1600-talet flottningsled för ved ned till Torsång och Kopparberget i Falun.¹⁰

¹⁰ Sundström, 2005. s. 73

Utvidgningarna av kyrkogården har skett i flera steg genom åren i mindre och större omfattning. Landsarkivet i Uppsala, Järna kyrkoarkiv.

Karta över den då kommande utvidgningen i östlig riktning, upprättad 1941, Landsarkivet i Uppsala, Järna kyrkoarkiv.

De äldsta områdena på kyrkogården har gravvårdar från 1800-talet med tillkomna gravvårdar fram till modern tid.

KYRKOGÅRDSHISTORIA

Äldre gravskick

Under medeltiden var det mycket ovanligt att någon tilläts begravas inuti en kyrkobyggnad. Med undantag för personer som gjort något mycket speciellt för kyrkan, så som stora donationer, helgon och kungligheter begravdes personer från alla samhällsklasser på kyrkogården.

På Järna kyrkogård står inga kända äldre gravskick kvar på kyrkogården eller i kyrkan.

Upplysningstidens renlighetsideal

Under 1500- och 1600-talen blev det mer accepterat med begravningsverksamhet inuti kyrkobyggnaderna, främst i de större städerna. Med tiden blev det möjligt för alla med tillräckligt mycket pengar och inflytande att köpa sig en gravplats inomhus.² Med 1700-talet och upplysningstiden kom nya renlighetsideal. Begravningar inne i staden, och särskilt inuti kyrkobyggnader, lyftes fram som ett stort sanitärt problem. Idéerna kom ursprungligen från läkare och hygieniker i andra europeiska länder samt i tradition från Martin Luther, som redan på 1500-talet förespråkade begravningsplatser utanför staden. Särskilt tongivande i den svenska debatten var prästerskapet, som sedan länge förfasats av smittoriskerna med begravningar inuti kyrkan. Begravningsmonumenten riskerade även att försvåra att kyrkorummet användes som en funktionell gudstjänstlokal. I Sverige fick de nya idéerna om renlighet gehör

² Andreasson, 2012, s. 18.

Järna kyrkogård har ett flertal områden som har en stark parkkänsla med platser för besökare att sitta.

från staten. 1783 upprättades ett allmänt förbud mot försäljning av gravplatser inuti kyrkobyggnader.³

Kyrkogården som park

Järna kyrkogård expanderade österut under slutet av 1800-talet och sedan igen under 1920-talet. Det är troligt att det var i samband med detta som kyrkogården omdanades i den parkstil anläggningen bär i dag, med grusade gångvägar och stora träd. Det var först under 1800-talet som kyrkogårdar på allvar började behandlas som arkitektoniska anläggningar. I början av 1800-talet organiserades nya kvarter på kyrkogårdar i större städer ofta med en stram och symmetrisk plan och förutbestämda gångsystem. Inspirationen kom från andra europeiska länder och Tyskland var ett föregångsland.⁴

Kyrkogårdarna planterades från och med 1800-talets början med stora mängder träd och buskar.⁵ Särskilt vanligt var olika former av trädkransar. Till en början fyllde träden och buskarna främst en hygienisk funktion. De ansågs kunna rena luften från sjukdomar och gifter. Med tiden fick träden även en estetisk betydelse. Det förekom även idéer om att nya begravningsplatser och kvarter på kyrkogårdar inte skulle leda till tankar på död eller begravning, utan istället upplevas som grönskande, rekreativa platser. Begravningsplatsen kunde vara en park bebodd av de döda, till tröst för de levande.⁶

3 Theorell m.fl., 2001, s. 14f.

4 Bengtsson & Bucht, 1992, s. 24–27.

5 Ibid., s. 28.

6 Theorell m.fl., 2001, s. 497.

På Järna kyrkogård finns två områden med allmänna varv kvarstående. Båda områdena har liggande små kvadratiska gravvårdar i grå granit eller vitmålade träkors.

Köpegravar och allmänna varv

Under 1800-talets sista decennier reformerades det svenska begravningssystemet till att innefatta två olika gravtyper: köpegravar och allmänna gravar. De allmänna gravarna uppläts utan avgift under 40 år. De belades ofta kronologiskt, i samma ordning som människorna gick bort. När gravrätten gick ut efter 40 år började beläggningen om från början. Köpegravar, som även kallats enskilda gravar, uppläts till en privatperson för all framtid mot avgift.

Den kronologiska beläggningsordningen som ofta kännetecknar "den allmänna linjen" eller "allmänna varv" rotades ursprungligen i ett behov av bättre organisation av kyrkogården. Behovet av striktare ordning sprang ur 1800-talets stora befolkningstillväxt och de hygieniska problem som uppstod på kyrkogårdar i takt med att fler människor begravdes. Kronologisk beläggning brukades även innan 1800-talet och kunde i vissa fall medföra en demokratisering av gravsättningen, då systemet påtvingades alla invånare i vissa socknar. Då kunde torpare vila bredvid brukspatroner. När det senare blev möjligt att köpa sig ur den allmänna linjen uppstod flera bieffekter med systemet. De som hade tillräckligt mycket pengar kunde köpa sig mer attraktiva placeringar på kyrkogården genom att införskaffa en enskild grav för all framtid. De allmänna varven reserverades för de mindre bemedlade. Således kom industrialismens ekonomiskt rotade klassamhälle att följa med människorna ända in i graven. En annan konsekvens av systemet var att det i vissa fall efterföljdes så strikt att inte ens äkta makar fick vila bredvid varandra. Systemet gav i många fall upphov till ännu i dag synliga uppdelningar mellan de som hade

Köpegravarna är oftast stora, ibland med en stenram eller anordning som markerar gravens yta och med en stor påkostad gravsten. Många köpegravar är också familjegravar, med plats för fler än en kista.

råd att köpa en gravplats, och de som fick vila i de allmänna varven.⁷

På Järna kyrkogård finns allmänna varv i mitten av område 8 och 18. Gravvårdarna på de allmänna varven daterar från 1940- samt 1950-talet.

Gjutjärn på kyrkogårdar

Järna socken tangerar Bergslagen, där omfattande bergsbruk präglat och pådrivit samhällsutvecklingen under mycket lång tid. Bergslagen som geografiskt område sprider ut sig som ett bälte över de malmrika skogslandskapen i södra Gästrikland, Dalarna, Västmanland och Närke. Även om Dalarna och Falun är känt för kopparhantering förknippas Bergslagen i övrigt främst med den omfattande järnhantering som förekom där i äldre tider. Att järnhanteringen varit viktig syns på kyrkogårdarna i Bergslagen, där många äldre gravvårdar är tillverkade av just järn. Även på Järna kyrkogård finns ett antal gravvårdar av gjutjärn och smidesjärn. På område 12 B finns ett större antal gravvårdar i form av järnkors som är ditplacerade från okänd tidigare plats.

Gjutjärnets användbarhet upptäcktes under medeltiden, och mot 1500-talet blev materialet allt vanligare, exempelvis för gjutning av kanoner och kanonkuler samt annat vapensmide. I början göts järnföremålen direkt vid en masugn. Det smälta järnet fördes ner i sandbäddar som förberetts av gjutare. Gjutaryrket var inte bundet till det svenska skräväsendet och gjutarna kunde därför utöva sitt yrke fritt på landsbygden. Under 1600-talet ökade befolkningen i Bergslagen och många nya kyrkor byggdes. Under samma århundrade började även gjutjärnshällar förekomma som gravmonument på

På kyrkogården finns ett flertal gravvårdar i gjutjärn. En av de äldre av dessa är kyrkovärden Per Andersson och Anna Hansdotter med tidigare datum från 1885.

kyrkogårdar i vissa delar av Bergslagen.⁸ Tack vare den teknologiska utvecklingen kunde gjutningen från och med 1760-talet frångå från masugnen. I samband med detta anlades särskilda gjuterier i anslutning till bruken. Den fortsatta teknikutvecklingen, med nya ugnar för att smälta järnet, bättre infrastruktur i form av järnväg och en ökad efterfrågan inom byggsektorn ledde till att gjutjärnet blev allt mer populärt. Gjutjärnets definitiva storhetstid var 1800-talets senare hälft, med det symboliska genombrottet vid invigningen av gjutjärnsbyggnaden Crystal Palace på världsutställningen i London 1851.⁹

⁸ Borg & Torgén, 2016, s. 7.

⁹ Ibid., s. 8.

GRAVVÅRDSKRONOLOGI

Från 1800-talets mitt och framåt ökade antalet beständiga gravvårdar på kyrkogårdarna. Detta berodde på en stor befolkningsökning, och att allt fler från arbetarklassen och medelklassen fick råd att köpa gravvårdar i dyrare material. I Sydsverige blev det vanligare med gravstenar. Dessa smyckades ofta med naturromantiska eller medeltidsinspirerade, nygotiska motiv.¹⁰ I Dalarna dominerade troligtvis gravvårdar i trä och gjutjärn.

1890–1900 – Obelisker och kors i granit och diabas

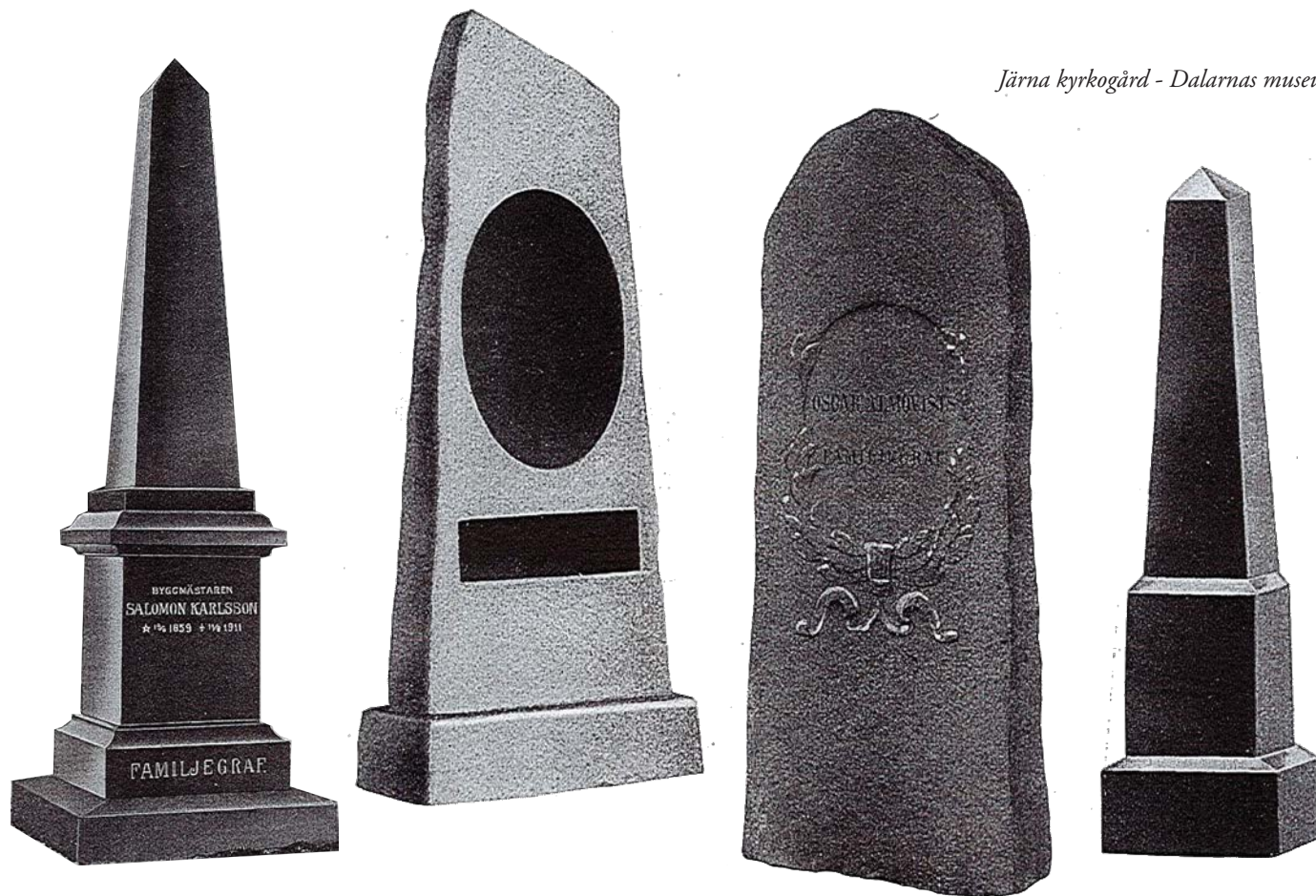
Kring 1890 inföll en ny rikstäckande trend med strama klassicistiska gravstenar i granit och diabas. De nya gravstenarna var i hög grad industrimässigt tillverkade vid större stenhuggerier och såldes via återförsäljare med hjälp av kataloger och priskuranter. Det blev särskilt vanligt med olika varianter av diabasobelisker och stora kors. Den lokala tillverkningen fortsatte men anpassades efter de stora stenhuggeriernas utbud. På så sätt minskade de regionala särdragen och kyrkogårdarna blev mer likartade över landet.¹¹

1900–1920 – Bautastenar och stora gravanordningar

Runt sekelskiftet 1900 kom de första storskaliga nationalromantiska gravanordningarna ut på marknaden. Den nationalromantiska trenden växte och

¹⁰ Andreasson, 2012, s. 36.

¹¹ Ibid., s. 37 & 74.

under 1910-talet blev bautastenar och andra monumentala gravanordningar med sand och grus vanliga bland välbärgade invånare. De nationalromantiska gravvårdarna föddes ur en kritik mot 1800-talets historiserande blandstilar. Det utbredda bruket av nygotik och nyklassicism ansågs ha lämnat perioden 1850–1890 utan någon egen stil. Kritiken användes för att legitimera tillkomsten av en ny och modern stil anpassad för det nya århundradet.¹²

1920–1980 – Enhetlighet i form av bredlåga gravstenar

Kritiken vändes senare under 1900-talet mot nationalromantiken och dess bautastenar, som ansågs plottriga och överdådiga. Dalarnas länsträdgårdsmästare Rudolf Larsson menade i en debattartikel från 1935 att de stora och påkostade gravmonumenten förvandlat kyrkogården till en taxeringskalender snarare än det sista vilorummet.¹³

Från och med 1920-talet ökade andelen kvadratiska bredlåga gravstenar på kyrkogårdarna, till stor del tack vare en intensiv kampanj driven av landets arkitekter, trädgårdsmästare och formgivare i hopp om göra kyrkogården till en mer sammanhållen och enhetlig miljö. De enhetliga gravvårdarna från den moderna epoken 1930–1980 har senare kritiserats för att vara enformiga och för att återspegla en påtvingande kollektivism, där samhället försvårade indi-

Tidstypiska gravvårdar från 1900-talets början. Alla gravvårdar som syns ovan är hämtade från en priskurant som distribuerades av F.L. Hellströms stenhuggeri i Örebro 1915. Källa: Dalarnas museum

¹² Andreasson, 2012, s. 74.

¹³ Dalarnas museums klipparkiv, *Borlänge tidning* 1935-10-19, länsträdgårdsmästare Rudolf Larsson, "Kyrkogårdskultur, kyrkogårdarna i Dalarna lämnar ofta nog mycket övrigt att önska", s. 1.

Kataloggravvårdar i olika storlekar och former finns runt om på kyrkogårdens äldre delar och utgör en viktig arkitektonisk helhet på kyrkogården.

viduella uttryck och stöpte människor i samma form.

Gravvårdar i de allmänna varven

Den generella gravstenskronologin gäller främst gravvårdar och monument som placerats på enskilda gravar. De enskilda gravarna köptes för all framtid, oftast av personer som även kunde kosta på en tidstypisk gravvård i sten. Även om vissa personer sparade länge för att ha råd med en enskild gravrätt och en tidstypisk sten, är den generella gravstenskronologin i mångt och mycket en berättelse om ett välbärgat borgerskap. Gravvårdar i allmänna varv var ofta mer eller mindre obeständiga och småskaliga gravvårdar i trä, järn eller i vissa fall betong. Det är i dag relativt ovanligt med allmänna varvstrukturer där flera av de ursprungliga gravvårdarna inte avlägsnats eller försvunnit till offer för tidens tand. I den mån gravvårdar i allmänna varv finns bevarade kan dessa berätta viktiga berättelser om vanliga människor som annars inte lämnat stora fysiska avtryck på världen eller givits utrymme i historieskrivningen.

På Järna kyrkogård finns två allmänna varv kvar, placerade i område 8 & 23 samt 18 & 23. Majoriteten av gravvårdarna i de allmänna varven är små liggande gravvårdar i grå granit med metallbrickor inristad med namn, eller vitmålade träkors med metallbrickor inristade med namn.

I område 9-10 finns ett flertal grusgravar, det är troligt att det fanns fler grus- eller sandgravar tidigare runt om på kyrkogården men de har försvunnit med tiden.

Grusgravar

Grus- eller sandgravar var mycket vanliga under det sena 1800-talet och det tidiga 1900-talet, men avlägsnades systematiskt från kyrkogårdarna från och med 1920-talet med motivet att grusgravarna upplevdes som störande och förfulande element som förhindrade grönska och harmoni. I senare tider har skötselkrav använts som argument för att ta bort grusgravar. På Järna kyrkogård finns idag en betydande mängd grusgravar kvar på kyrkogården. Dessa utgör idag ett värdefullt spår av kyrkogårdens äldre utseende och gravskick, och kan berätta mycket om hur tanken på den idealla gravplatsen skiftat under 1900-talet.

Modernismens kyrkogårdsideal

Från och med 1910-talet förde arkitekter och formgivare en intensiv debatt kring kyrkogårdarnas utformning. Det sena 1800-talets heterogena kyrkogårdsmiljöer kritiserades för att vara röriga och dominerade av serietillverkade och skrymmande gravanordningar i sten. Arkitekten och formgivaren Torsten Stubelius omnämnde exempelvis den Norra kyrkogården i Stockholm som:

En stämningslös öde stenöken, utan rumsbegränsning. Ändlösa schackbrädsindelade fält, som till och med lida brist på träd och skylande planteringar. Öfverallt dessa fula kistliknande grafkullar, som störa sinnet, som väcka känsla af att den döde ligger därinne, ofvan jord, föga skyddad af lösa torvor. Det är sparsamt med gräsmattor, som åtminstone i någon mån kunde förmedla öfvergången med naturen; mest står marken

På kyrkogårdens nordöstra del har områdena tydliga modernistiska karaktärsdrag med bred-låga gravvårdar som inte är högre än de närliggande raka häckraderna.

lika tröstlöst jordsvart som de höga polerade granitvårdar, hvilka öfverallt bryta och irritera landskapets linjer, fritt mot luften som de alltid stå. Det finns knappt ett monument med vacker form och vacker inskrift, få i lämpligt material, inga som lämpats för terrängen än mindre efter monumentet bredvid. Råast verkar själva vårdarna, alla dessa obelisker, afbrutna kolonner och träkorsformer i svart polerad granit, och nu som sista modet de på ena sidan polerade bautastenarna. Värst är kanske den vita marmorn.¹⁴

Kyrkogårdarna började sakta men säkert att betraktas som planeringsbara helhetsmiljöer där alla beståndsdelar kunde samverka till en önskvärd harmonisk helhetsmiljö. Debatten utmynnade i ett nytt tänk kring kyrkogården som arkitektonisk miljö. Genom konstnärligt enhetlig ledning och stilriktning skulle nya och vackrare former skapas i maskinernas tidsålder. Ledord var harmoni, skönhet och lugn. Kyrkogården skulle bli en plats som gav ett jäktat och upprivet sinne lugn och försonlig stämning. Den skulle ge en känsla av frid och vilande allvar, och skänka ro. Inspirationen hämtades ofta från förindustriella begravningsplatser och äldre landsortskyrkogårdar. Det ansågs viktigt att den moderna kyrkogården skulle präglas av horisontell sammanhållning. Gravvårdar i nytillkomna områden skulle därför helst placeras i enhetliga rader mot en fond i form av en mur eller en rygghäck. Rygghäckarna höll samman den horisontella linjen och skapade enhetlighet, samtidigt som de kunde användas för att dela in kyrkogården i harmoniska och lugna rum. I de fall då tillämpning av rygghäckar inte var möjligt rekommenderades lig-

14

Nolin, 2007, s. 80–81.

På kyrkogården finns ett ovanligt stort antal gravvårdar som har återanvänts på olika sätt: Antingen vända där de har fått ny inskription på f.d. baksidan och bevarat den gamla framsidan, alternativt har stenen nedslipats och fått ny inskription på framsidan.

gande hållar.¹⁵ De modernistiska kyrkogårdsidealerna fick starkt genomslag på många kyrkogårdar runt om i Sverige och när Järna kyrkogård utvidgades under 1900-talet beaktades dessa sannolikt vid utformningen av såväl enskilda gravvårdar som planteringar och liknande.

Kyrkogårdsnämnderna och styrningen

För att genomföra den modernistiska kyrkogården krävdes att arkitekter såväl som formgivare fick ett kraftigt ökat inflytande över kyrkogårdarnas utformning från och med 1920-talet. Arkitekternas ansvar och makt över kyrkogårdarnas utformning förlänades ofta av kyrkans organisation. Allmänheten och stenhuggerierna fick ställa sig under en enhetlig konstnärlig ledning och foga sig i råd och föreskrifter, vilket på flera håll mottogs som förmynderi. Stockholm var en föregångare i sammanhanget och stadens kyrkogårdsnämnd började motarbeta det tidiga 1900-talets ”smaklöshet” förhållandevis tidigt. Till en början inventerade och reglerade kyrkogårdsnämnden användningen av stenhuggeriernas färdigtillverkade vårdar. Därefter framtogs godkända gravvårdstyper i material som granit, sandsten, kalksten, trä och smide, som komponerats av arkitekter och konstnärer. Kyrkogårdsnämnden tillhandahöll ritningarna för dessa gravvårdar gratis. Allt för att vända vad som upplevdes som en negativ trend.¹⁶

¹⁵ Andreasson, 2012, s. 82–83.

¹⁶ Andreasson, 2012, s. 82–83.

Upprepningens estetik och efterkrigstidens gravstenar

Under 1950- och 1960-talen förändrades samhället i rask takt. Bilismen gjorde sitt definitiva intåg i Sverige – folkhemsbygget och produktionsindustrin gick på högvarv. Avkastningen från rekordårens framgångar skulle omvandla det förut trångbodda bostadsbeståndet till goda bostäder för alla. Men för att kunna genomföra det modernistiska samhället krävdes storskalighet och rationalitet i byggprocessen. Resultatet blev ofta standardiserade och upprepande miljöer i lättskötta material som betecknades som underhållsfria, däribland asfalt, eternit, betong och plåt. Sedan 1950-talet hade storskalighet, rationalitet och enhetlighet även blivit estetiska ideal inom den brutalistiska arkitekturen. Efterkrigstidens arkitekter önskade en avskalad och uppriktig arkitektur där helheten var viktigare än enskilda beståndsdelar.¹⁷

På de kyrkogårdar som hittills inventerats av Dalarnas museum har det ofta varit tydligt att efterkrigstidens storskaliga och rationella bebyggelsekultur gjort avtryck även på kyrkogårdarna. Flera av de inventerade kyrkogårdarna och begravningsplatserna, fick helt eller delvis asfalterade gångvägar under efterkrigstiden. Det har också varit vanligt att gravvårdarna i områden som i sin helhet tillkommit under efterkrigstiden utplacerats på ett särskilt sammanhållet och enhetligt sätt. De bredlåga gravstenar som blev populära under 1900-talets första hälft verkar ha blivit helt dominerande bland nya gravvårdar i Dalarna under efterkrigstiden. Där områden som i sin helhet tillkom mellan 1945 och 1980 är det vanligt att gravvårdarna är placerade på långsträckta, raka rader eller längs en sammanhållande rygghäck. Det är i sammanhanget viktigt att påpeka, att även om många av dessa gravvårdar har en likartad storlek och form, finns också mycket som gör stenarna unika. Lika som det finns en enformighet i storskaligheten finns en mångfald i huggningstekniker, stensorter från när och fjärran, bildkonstmotiv, speciella typsnitt och inskriptioner.

Eldbegängelse

I Europa spreds under 1800-talets andra halva idéer om fördelarna med eldbegängelse gentemot kistbegravning. Bakgrunden var främst att hygieniska problem hade uppstått på metropolernas kyrkogårdar på grund av den snabba urbanisering som skedde. I syfte att skapa opinion bildades särskilda eldbegängelseföreningar. De första föreningarna kom 1874 och Sveriges första grundades 1882, till en början under namnet Svenska Likbränningsföreningen (i dag Sveriges kyrkogårds- och krematorieförbund). Eldbegängelseföreningarna ivrade för byggnationen av krematorier, vilket ledde till att Sveriges första försökskrematorium byggdes 1887 i Hagalund. Fram till och med 1930 byggdes bara fem krematorier i Sverige, men sedan ökade takten och hela arton stycken byggdes bara under 1930-talet. Till en början omfamnades idén om eldbegängelse främst av den bildade borgerligheten, men allteftersom Svenska kyrkan från 1930-talet började anamma kremering blev det vanligare även hos övriga delar av befolkningen.¹⁸ I dag sker omkring 80 % av begravningsarna

¹⁷ Söderqvist, 2016, s. 292.

¹⁸ Ekström, 2007.

I område 22-27 finns en askgravplats som har små liggande plattor av grå granit försedda med rektangulära namnbrickor.

genom kremering.

Gravskick för aska och urnor

I dag förekommer fem särskilda begravningsformer för kremerad aska: kolumbarium, urngravar, minneslund, askgravlund och askgravplats. Förutom dessa så är det även möjligt att begrava en urna på en gravplats som är anpassad för kistor, exempelvis en äldre familjegrav.

- Ett *kolumbarium* är en byggnad eller mur som har nischer för urnor eller kistor. Efter att urnan placerats i nischen stängs den igen med en platta som fungerar som en gravvård.
- *Urnggravar* är gravplatser som är mindre än kistgravplatser men med plats för sex till nio urnor eller askor. Det är vanligt att ha en gravvård till en urngrav.
- *Minneslunder* erbjuder en anonym och gemensam begravning. Där kan askor grävas ned eller strös ut utan att de anhöriga närvarar, och gravvårdar eller namnplaketter får inte förekomma. På minneslunder finns gemensamma smyckningsplatser. Minneslunder i Sverige började förekomma från 1959.
- En *askgravlund* är liksom minneslunden gemensam, men till skillnad från den inte anonym eftersom det där finns en gemensam plats för namnplaketter. Till askgravlundan hör ett gravområde där askor gravsätts, utan gravrätt.
- *Askgravplatser* är inte gemensamma på samma sätt som askgravlunder eller minneslunder, men har till skillnad från urngravar en begränsad gravrätt på 25 år. Utseendet och utsmyckningen är bestämd av kyrkogårdsförvaltningen, som även står för skötsel och plantering under tiden för gravrätten. Askgravplatser möjliggör att anhöriga kan vila tillsammans, med namnplaketter som

I område 22-27 finns intill askgravplatsen dessutom en minneslund som planerades under senare delen av 1980-talet.

markerar platsen.¹⁹

På senare tid har det allmänna gravskicket mer och mer gått från kistgravar med full gravrätt till olika former av askbegravning, anonym eller ej, med utan lika stark gravrätt. Det går att spekulera i förklaringar till varför, men en som brukar lyftas fram är att befolkningen i dag är mer rörlig än i äldre tider och därför inte lika benägna att vilja ha beständiga gravmonument i hemsocknen som de efterlevande måste underhålla. För att möta dessa behov är det vanligt att kyrkogårdar i dag anlägger askgravlunder eller askgravplatser som erbjuder enkla men namngivna gravplatser.

19

Sveriges kyrkogårds- och krematorieförbund, 2017.

PERSONHISTORISKT INTRESSANTA GRAV-VÅRDAR

Gravvårdar med personhistoriskt värde utgör viloplats till en för bygden känd, framstående eller tongivande person som många personer från trakten kan relatera till. Det kan till exempel röra sig om personer som bidragit till samhällsutveckling, kulturliv, nationellt kända personer, personer som blivit kända genom tragedier som skakat bygden, personer med koppling till tongivande näringslivsgrenar på platsen eller personer med nära kopplingar till kyrkogårdens framväxt och skötsel. Det är även viktigt att lyfta fram personer som tidigare inte fått plats i historien som barn, framstående kvinnor och minoritetsgrupper. Gravvårdar med personhistoria har mycket högt kulturhistoriskt värde och bevaras på befintlig plats i nuvarande utförande. Gravvården som helhet är värdebärande. Namnskriptioner som hänvisar till den personhistoriskt intressanta individen är särskilt viktiga.

Personhistorisk intressanta gravvårdar

<i>Person</i>	<i>Gravn:r</i>	<i>Namn på gravvård</i>	<i>Bilaga / s.</i>
Nils Kristiansson	JÄ 01 44	Nils Kristiansson	3 / 28
"Sjungarn" Pers Andreas Olsson	JÄ 02 10	Anders Olsson och Greta Andersdotter.	4 / 10
Anders Höglund	JÄ 02 28	Anders och Eva Höglund	4 / 21
Erik Oskar Stövling	JÄ 04 39	Stövling Erik Persson	5 / 27
Ann-Marie Jerhagen	JÄ 04 97	Anders Jerhagen	5 / 57
Jont Nils Nilsson	JÄ 05 15	Jont Nils Nilsson och Stina Israelsdotter	6 / 11
Mört Isr. Andersson	JÄ 06 47	Mört Israel Andersson	7 / 27
Evald Fröman	JÄ 09 1	Gustav G. Fröman, Evald Fröman	10 / 4
Fritiof Falck	JÄ 09 4	Fritiof Falk, Signe	10 / 7
Göt Holger Andersson	JÄ 11 27	Göt Anders och Lisa Andersson	11 / 20
Erik Uno Sterner	JÄ 11 69	Olof Sterner	11 / 35
Hjalmar Eriksson	JÄ 14 76	Hjalmar och Berta Eriksson	14 / 13
Olof Thomsson	JÄ 16 4	Olof Thomsson	15 / 14
Kristian Munters	JÄ 17 1	Kristian Munters	16 / 4
August Grönberg	JÄ 17 3	August Grönberg	16 / 5
Gudmunds Nils Larsson	JÄ 17 37	Gudmunds Nils Larsson	16 / 28

KÄLLOR

Otryckta källor

Landsarkivet i Uppsala (ULA), Järna kyrkoarkiv, Diverse handlingar ur Järna kyrkoarkiv, Orb: handlingar angående kyrkogården

Tryckta källor

Ahlberg, Hakon, *Dalarnas kyrkor i ord och bild*, Kronvall information i samarbete med Västerås stifts information, Falun, 1996

Andrén, Olof, *Järna kyrkor: historisk översikt samt vägledning*, [Järna kyrkoråd], [Dala-Järna], 1962.

Andréasson, Anna, *Gravvårdar i sten: ett mångskiftande kulturarv*, Movium, Alnarp, 2012

Bengtsson, Rune & Bucht, Eivor (red.), *Kyrkogårdens gröna kulturarv*, movium-sekretariatet i samarbete med Institutionen för landskapsplanering, Sveriges lantbruksuniv., Alnarp, 1992

Björk, Cecilia & Reppen, Laila, *Tidstypiskt: arkitekturdetaljer i flerbostadshus 1880–1980*, Svensk byggtjänst, Stockholm, 2016

Borg, Anneli & Torgén, Charlott, *Gravvårdar av gjutjärn*, Bergslagens kontrakt, Västerås stift, Örebro läns museum rapport 2016:3, 2016

Ekström, Sören, *Från pionjär för eldbegängelse till modern branschorganisation*, Sveriges kyrkogårds- och krematorieförbund (skkf), Stockholm, 2007

Forslund, Karl-Erik, *Med Dalälven från källorna till havet, Del II band VII*, Nås, 1926.

Montelius, Sigvard. *Järna, Nås, Äppelbo – utdrag ur tre socknars historia. Del 1*. 1979.

Montelius, Sigvard. *Järna, Nås, Äppelbo – utdrag ur tre socknars historia. Del 2*. 1991.

Nolin, Catharina, "Kyrkogårdsetetik och ceremonier" i Bebyggelsehistorisk tidskrift 2006:52 – Ceremoniella rum, Uppsala, 2007

Sundström, Kjell. *Kulturmiljöer i Vansbro kommun*. 2005.

Sveriges kyrkogårds- och krematorieförbund, *Den framtida krematorieverksamheten*, 2017

Söderqvist, Lisbeth, *Att gestalta välfärd: från idé till byggd miljö*, Formas, Stockholm, 2008

Theorell, Anita, Wästberg, Per & Hammarskiöld, Hans, *Minnets stigar: en resa bland svenska kyrkogårdar*, Max Ström, Stockholm, 2001

Postadress

Box 22, 791 21 Falun

Besöksadress

Stigaregatan 2-4, Falun

E-adress

info@dalarnasmuseum.se

Telefon, växel

023-666 55 00